

Gereformeerde Bond
Kleine Fluiterweg 253
7316 MX Apeldoorn

postzegel
mag wel,
hoeft niet

Hoeveel tijd en energie besteden wij aan het verwerven van inkomen?

van banken werd tot een minimum teruggeschoefd om het rendement op eigen vermogen zo maximaal mogelijk te laten zijn. Een meer gematigd winststreven zou de kans op het uitbreken van de crisis hebben vermindert, omdat het investeringsbeleid evenwichtiger zou zijn geweest. Daarbij komt dat de kredietcrisis mede is ontstaan door een situatie van overconsumptie in de Verenigde Staten. In de jaren voorafgaand aan de crisis nam zowel de overheidsschuld als het tekort op de handelsbalans enorm toe. Toen al was het beleid gericht op het aanjagen van de economie. Ook stimuleerde de Amerikaanse overheid het verstrekken van een hypotheek aan gezinnen die dat eigenlijk nauwelijks konden betalen. Dit

beleid is een vlucht naar voren gebleken en heeft slechts een korte termijnoplossing geboden voor de onbalans die al jaren bestond in de verhouding tussen

de verschillende economieën (VS versus China).

Een duurzaam economisch herstel vraagt om meer balans tussen inkomen en consumptie, tussen eigen vermogen en schuld.

Meer bescheidenheid

Ook de christelijke deugd van de **nederigheid** lijkt problematisch in een marktcontext. Het is van essentieel belang dat je als producent of handelaar in staat bent om je product zo gunstig mogelijk voor te stellen. Ook als sollicitant is assertiviteit en de kunst om jezelf te verkopen een voorwaarde voor succes. Je CV houdt je zorgvuldig bij en poets je op. Maar zou ook hier meer bescheidenheid niet heilzaam zijn? Waar mensen niet ontvankelijk zijn voor kritiek, neemt de mogelijkheid op correctie zienderogen af.

De hardleersheid lijkt ook de financiële wereld parten te spelen. Illustratief daarvoor is de geruchtmakende uitspraak van de topman van Goldman

Sachs, Lloyd Blankfein, die stelde dat banken het werk van God doen. Je moet maar durven als je het slagveld dat banken hebben aangericht in ogen-schouw neemt. Ook in de nasleep van de kredietcrisis tonen de banken zich onboetvaardig. Nederlandse bankiers waren heel zuinig in het erkennen van fouten en het aanbieden van verontschuldiging. Liever wezen ze erop dat ook andere partijen te veel risico hadden genomen, zoals de spaarders bij Icesave.

Bonussen

De Heere Jezus maant ons om **beducht voor de macht van geld** te zijn. Niet dat Hij geld als ruil- of spaarmiddel afwijst, maar overmatige aandacht voor geld verduistert het zicht op God (Mark. 10:23; Luk. 16:13). Als geldzucht mensen parten speelt, raakt ook hun zicht op de lange termijngevolgen van hun beslissingen beneveld. Zo heeft de bonuscultuur meegeholpen aan de uitholling van de professionele deugden die kenmerkend zijn voor de praktijk van bankieren – betrouwbaarheid, zorg voor klanten en nauwkeurigheid.

Voor diverse landen is geld de oplossing van de crisis. Zowel Amerika als Groot-Brittannië drukte op grote schaal geld bij om de economie uit het slop te trekken. Zij ergeren zich aan het feit dat Europa (lees: Duitsland) veel zuiniger gebruikmaakt van dit paardenmiddel. Maar je kunt je afvragen of het verruimen van de hoeveelheid geld en het laag houden van de rente ons niet onbedoeld een verkeerde kant doet uitgaan. Het stimuleringsbeleid heeft aanvankelijk de economie helpen stabiliseren na de scherpe productiedaling in 2008 en 2009, maar we moeten niet vergeten dat de kiem van de crisis lag in een ruim monetair beleid in de jaren daarvoor. Wanneer het draaien van de geldpers de beleidsmakers afleidt van het nemen van meer structurele institutionele maatregelen om onbalansen in de economie te voorkomen, is het gevaar van verslaving aanwezig en ligt de volgende crisis alweer op de loer.

Bij wie niet tevreden weet te zijn met genoeg, moet een lampje gaan branden

Gespreksvragen

- 1 Hebben wij als gewone burger ook schuld aan de economische crisis?
- 2 Is de economische crisis een kans of een bedreiging voor de kerk?
- 3 Kan de kerk in deze situatie een (profetische) stem laten horen? Zo ja, wat dient dan de boodschap te zijn?
- 4 In *Marginaal en missionair. Kleine theologie van een krimpende kerk* (2011) beschouwt dr. W. Dekker de afbraak van de kerk in Europa als een Godsgericht. Zou je de financieel economische crisis ook zo mogen zien?
- 5 Hoe ervaart u persoonlijk de spanning tussen christelijke levensstijl en de markteconomie als het gaat om barmhartigheid, matigheid of nederigheid?
- 6 Staan er ook signalen te knippen als u nadenkt over uw eigen omgang met geld? Zo ja, welke en hoe zou u hiermee willen omgaan?

Auteur van deze brochure is dr. J.J. Graafland, hoogleraar economie, onderneming en ethiek aan de universiteit van Tilburg.

Verder lezen

- Johan Graafland, *Het oog van de naald. Over de markt, geluk en solidariteit*, Kampen 2007
- E. Jong, *Wat zegt de crisis over onze moraal? Economie en verantwoordelijkheid*, Nijmegen 2011
- A.P. de Jong, ds. J. Koppelaar, H. de Vries, *Geboeid door geld en goed. De gereformeerde gezindte tussen materialisme en vreemdelingschap*, Leiden 1991

Uitgave van de Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk
Bijlage bij *De Waarheidsvriend*, 26 januari 2012

Kleine Fluitersweg 253, 7316 MX Apeldoorn | tel. 055-5766660
www.dewaarheidsvriend.nl | www.gereformeerdebond.nl

Crisis en christendom

De kredietcrisis geeft aanleiding na te denken over de waarden waarop ons economisch stelsel is gebaseerd. Hoe verhouden crisis en christelijke waarden zich? Kan het christendom bijdragen aan een verbetering van het economisch proces? En zo ja, in welke richting kunnen wij dan denken? Over barmhartigheid, matigheid, nederigheid, beducht zijn voor de macht geld én over de mammon in ons eigen leven.

Wat is er misgegaan met de economische crisis? Wie dat wil achterhalen, moet eerst kijken naar de bankiers en naar hun verantwoordelijkheid. Volgens de banken zelf wil een bank de klant dienen door hem relevante financiële producten tegen concurrerende prijzen aan te bieden. Het gaat dus eigenlijk om het dienen van het welzijn van de ander. Een prima uitgangspunt.

Om deze missie tot stand te kunnen brengen, moeten bankiers over verschillende professionele deugden beschikken. Integriteit, dienstbaarheid aan het welzijn van de klant en professionele kwaliteit zijn daarvan de belangrijkste.

Weinig kwaliteit

Leggen wij deze drie deugden nu eens naast het feitelijk handelen

van bankiers in de aanloop van de kredietcrisis, waar is het dan misgegaan? Over het algemeen heb ik niet de indruk dat bankiers op grote schaal in strijd hebben gehandeld met de waarde van **eerlijkheid**. De meeste banken hebben hun klanten niet bewust misleid.

Het luistert al iets nauwer met de tweede deugd, de **dienstbaarheid aan de klant**. Het gaat dan om de zorgplicht van banken. Deze vergt van de bankier dat hij er zorg voor draagt dat de klant niet tegen zijn eigen belang in verkeerde keuzes maakt omdat de producten zo ingewikkeld zijn. Helaas zijn er veel voorbeelden dat banken en financiële adviseurs hun kennisvoorsprong gebruikten om extra te verdienen aan hun klanten. Klanten kregen niet het advies dat >>

Soberheid is in ons economisch bestel een ondeugd

hun belang vooropstelde. Mensen werden bijvoorbeeld aan hypotheeken geholpen die eigenlijk niet pasten bij hun financiële situatie.

Wat betreft de laatste professionele deugd, die van **zorgvuldigheid en kwaliteit**, zijn er ook duidelijk grote fouten gemaakt. Er was weinig aandacht voor en kennis van de risico's van de complexe financiële producten die geleid hebben tot de crisis. In vergelijking met de andere deugden heeft het hier het meest aan ontbroken.

Christelijke deugden

Ik vermoed dat veel bankiers zich wel in dit beeld zullen herkennen. Natuurlijk, zij hebben grote fouten gemaakt bij het inschatten van risico's. Maar bewuste misleiding van klanten, nee dat niet. Daar komt bij dat je je kunt afvragen of zij wel zo veel keus hadden. Immers, de markt vraagt nu eenmaal om hoge rendementen en het nemen van risico's.

Om meer zicht te krijgen op de vraag waarom de kredietcrisis toch een tekort aantoonde als het gaat over wat echt goed of fout is, dienen wij een stap verder te gaan, voorbij de professionele waarden van bankiers. We moeten ook de wereld waarbinnen bankiers opereren bekijken. Het is op dit punt dat de rol van christelijke waarden nog duidelijker in beeld komt. Daarbij springen de volgende typisch christelijke deugden in het oog: barmhartigheid, matigheid, nederigheid, en beduchtheid voor geld. Hoe kan de crisis in het licht van deze waarden als een morele crisis worden geïdentificeerd?

Offers brengen

Barmhartigheid veronderstelt een innerlijke betrokkenheid op de ander en de bereidheid om offers te brengen om zo de ander bij te kunnen staan in zijn of haar nood. Deze waarde staat ver af van de waarden die de vrije markt belichaamt. Deze gaat immers uit van een beloning van prestaties en niet van een beloning naar behoefte. Dit komt wel heel duidelijk tot uitdruk-

king in de filosofie van de vrije markt, zoals Ayn Rand die verwoordt in haar roman *Atlas Shrugged*. Volgens deze Russisch-Amerikaanse romanschrijfster is medelijden een ondeugd. Leef nooit voor een ander en vraag de ander nooit voor jou te leven, is de gedachte die haar boek doortrekt. In zo'n wereld hoeven de armen, die anderen immers weinig te bieden hebben, op weinig medelijden te rekenen.

Alan Greenspan

De relatie tussen dit denken en de kredietcrisis komt tot uitdrukking in het beleid van Alan Greenspan, die als president van het Federal Reserve System (FED), jarenlang het model van vrije marktwerking voorstond. In zijn ogen was het welbegrepen eigenbelang een betrouwbaar kompas voor een bank om het aandeelhoudersbelang te dienen. De vrije marktideologie omarmt het zogeheten welbegrepen eigenbelang als enige deugd: een onzichtbare hand zorgt ervoor dat het gedrag van mensen die alleen maar hun eigenbelang behartigen leidt tot welvaart voor allen. ('Welbegrepen' betekent dat mensen wel een goed begrip moeten hebben hoe hun vrije keuzes van invloed zijn op hun welzijn op lange termijn, zodat zij niet door kortzichtig gedrag hun eigen welzijn schaden.) Vallen de sociale effecten onverhoopt tegen, dan is de hoop gevestigd op een zodanige verandering van (overheids)instituties dat individuen op grond van hun eigenbelang ander, meer wenselijk gedrag gaan vertonen. Een beroep op andere deugden, die als veel te onzeker gelden, kan dan achterwege blijven. Aldus Greenspan.

Eigenbelang

Zo'n filosofie blijkt toch onvoldoende houvast te bieden om de deugden tot ontwikkeling te laten komen die nodig zijn om als bankier goed te functioneren. Voor een goed functioneren van de markt moeten mensen zich ook betrokken weten op anderen. De bankier die alleen maar gedreven wordt door welbegrepen eigenbelang zal geen be-

Klanten kregen een hypotheek die eigenlijk niet bij hun financiële situatie paste

God of de mammon

Het is onmiskenbaar dat ons economisch bestel met zijn nadruk op eigenbelang, consumptie, assertiviteit en geldzucht haaks staat op belangrijke christelijke waarden. Wij moeten ons daar goed van bewust zijn, anders kan het zomaar zijn dat wij meegevoerd worden in een stroom die ons – of onze kinderen! – uiteindelijk afvoert van God. Het is daarom van groot belang om ons steeds bewust te zijn wie wij uiteindelijk dienen, God of de mammon.

Waarom kun je herkennen dat je de mammon misschien een te grote plaats in je leven hebt gegund? Ik denk aan vijf aandachtspunten. Als je een daarvan herkent, moet er een lampje gaan branden. Wie de schoen past, trekke hem aan.

1. In de eerste plaats neemt de mammon een te grote plaats in je leven in als je toegeeft aan de verleiding om oneerlijk aan een ander te verdienen. Niet alleen

bankiers staan hieraan bloot, wij allen. Ook in de christelijke gemeente komt dat helaas voor. Maar als dat het geval is, staan alle seinen op rood. Want als je bereid bent om te liegen en te bedriegen om meer geld te krijgen, overtreed je niet alleen het gebod van God, maar is het ook duidelijk dat geld een veel te belangrijke plaats in je leven inneemt.

2. Kun je afstand doen van je geld als het gaat om je naaste, de deugd van de barmhartigheid? Persoonlijk denk ik dat het voor veel christenen mogelijk is om een tiende van hun inkomen te besteden aan goede doelen. Hoewel dat voor velen niet echt een offer is, dwingt het je wel om serieus na te denken over je verantwoordelijkheid jegens de mens in nood.

3. Een derde signaal is als je inkomen en consumptie je niet meer in staat stellen

om echt te genieten. Je weet niet tevreden te zijn met genoeg en moet voortdurend meer hebben om bevrediging te ervaren. Dan is niet zozeer de mammon als wel de buik onze God geworden. Als we kunnen genieten van de eenvoudige dingen is het gemakkelijker om inkomen en consumptiepatroon in balans te houden en zijn we in staat om voldoende financiële buffer te houden voor als het echt tegenzit, bijvoorbeeld als overheids-bezuinigingen ons treffen. Dat maakt het mogelijk om de zaken die er werkelijk toe doen – zoals onze giften – na te komen als wij noodgedwongen moeten terugvallen op een lager inkomen.

4. Een vierde sleutel om te ontdekken of geld te belangrijk voor je is geworden, is de houding ten opzichte van de naaste. Smekend spreekt de arme, maar hard antwoordt de rijke, zegt Spreuken (18:23). Het is moeilijk om bij financieel

lang hechten aan waar zijn klant echt het beste mee geholpen is. De kans dat hij het belang van de klant vooropstelt als dit tegen zijn eigenbelang gaat, is dan erg klein; doelstellingen ten aanzien van winst- en omzet verhinderen dat. Betrokkenheid op de medemens biedt veel meer garantie.

Haaks

Een tweede deugd is **matigheid**. Ook deze deugd staat haaks op het economisch bestel. Daarin geldt soberheid veeleer als ondeugd, die desastreuze gevolgen kan hebben voor de welvaart van een samenleving. Hebzucht en spilzucht doen het wat dat betreft beter; die helpen de economie juist een handje.

Vandaag is het inderdaad van groot belang de vraag naar consumptie en investeringen aan te jagen, om de crisis te boven te komen. Vandaar dat bijvoorbeeld werknemersspaarregelin-

gen worden vrijgegeven, zodat de consument hopelijk zijn portemonnee trekt. Maar nu de overheidsschulden in Europa zo hoog geworden zijn dat zij destabiliserend werken, wil de overheid zelf bezuinigen.

Economen houden hun hart vast wat daarvan de gevolgen op de bestedingen van Hans en Mieke zijn. Een christelijk beroep op matigheid van consumenten lijkt dan gevaarlijk.

Hypotheken

Maar als wij terugkijken naar de oorzaken van de kredietcrisis, wordt duidelijk dat matigheid wel degelijk bijdraagt aan een gezonde economische ontwikkeling. De onmatige jacht op rendement heeft bankiers verleid tot een veel te risicovol beleggingsbeleid. De verhouding tussen het eigen vermogen en het geleende vermogen >>

succes nederig te blijven. Om niet alleen naar God toe je afhankelijkheid te blijven ervaren, maar ook respect en aandacht te houden voor mensen die minder fortuinlijk zijn. Zoals wij te zeer geneigd zijn ons succes aan onze eigen inspanningen en capaciteiten te verbinden, zo denken wij al gauw dat de rampspoed van de ander wel aan diens eigen falen of gebrek aan inspanning is terug te voeren.

5. Een laatste toets is datgene waar wij ons vertrouwen op stellen – en dan komen wij het dichtst bij de bedoeling van de Heere Jezus als Hij geld gelijkstelt aan de mammon (Luk. 16:13). Zoals de spreukendichter raak verwoordt: 'Het bezit van de rijke is zijn sterke stad, als een hoge muur, in zijn verbeelding.' (18:11) Eigenlijk is dat het moeilijk-

ste om te bepalen. Hoe bepaal ik in hoeverre ik op mijn inkomen of vermogen vertrouw? Dat is iets wat sluipend gaat, maar er zijn wel signalen. Bijvoorbeeld de tijd en energie die wij aan het verwerven van inkomen besteden. Als de beurskoersen omhoog en weer omlaag schieten, liggen wij er dan van wakker? Als het al onze aandacht vraagt, moeten wij ons afvragen waarom het zo'n hoge prioriteit heeft.

Het mooie van deze bijbelse lessen voor de christelijke levenswandel is dat zij niet alleen voor christenen heilzaam zijn. Ook de economie heeft veel baat bij integriteit, zorg voor het belang van anderen, matigheid, zelfkritisch vermogen en een gezond relativeringsvermogen van de rol van geld. Laat het voorbeeld van christenen aanstekelijk zijn.

Nederlandse bankiers zuinig in het erkennen van fouten

Ja, ik meld me aan als lid van de Gereformeerde Bond!

Naam:

Adres:

Postcode: Plaats:

Uit de Artiosreeks kies ik:

- God vinden
- Vasten en minderen
- Rome omsloten door de Traditie
- Orde op zaken stellen
- Provocatie en inspiratie
- Betrouwbaar getuigenis
- Joodse volgelingen van Jezus
- Gemeente in beweging
- Vervolgd om Jezus' wil
- Terwijl mijn kracht vergaat
- Genade als erfgoed
- Vonk of vuur
- Christenen ontmoeten moslims

- In de leer bij Luther
- Al jong naar Huis
- Een hand boven je hoofd
- Zending zonder franje

Versijnt in 2012

- Gereformeerde spiritualiteit.
- Een actuele bezinning.
- J. Hoek, verwacht in april
- Conflictstof binnen de gemeente en de weg van het Evangelie.
- W. van 't Spijker, verwacht in mei

Geachte lezer,

Met genoegen bieden wij u de brochure 'Crisis en christendom' aan, de vijfde op rij in onze reeks bezinnende themabrochures. Eerder al zoomden we in op omgaan met de media, echtscheiding en hertrouwen, Israël en de Palestijnen en de zondag als geschenk. De brochures willen vanuit de Bijbel actuele onderwerpen belichten.

Toerusting van de gemeenteleden is een speerpunt in het beleid van de Gereformeerde Bond. Vandaar dat er van tijd tot tijd ook een nieuw deel verschijnt in de Artiosreeks, boeken die zowel voor persoonlijke vorming als voor gesprekskringen geschikt zijn. Zo kwam recent *God vinden. In gesprek met zoekers* van dr. Marc J. de Vries uit en schreef eerder al ds. G. Wassinkmaat over de heilsorde, dr. A.A. Teeuw over vasten en dr. H. van den Belt over het gezag van de Bijbel. De complete reeks vindt u met een toelichting op www.gereformeerdebond.nl.

Om met dit werk door te kunnen gaan, zoeken we nieuwe leden. Als u nog geen lid bent, wilt u dat dan vandaag worden? Het kost u 10 euro per jaar. Ter verwelcoming sturen we u graag een boek uit de Artiosreeks.

U kunt zich aanmelden als lid met onderstaande antwoordkaart of via de website: www.gereformeerdebond.nl.

